

Узагальнюючи існуючі підходи до тлумачення поняття «інформаційне суспільство», можна зазначити, що це суспільство, визначальними рисами якого є такі критерії:

- **технологічний:** ключовий чинник – інформаційно-комп'ютерна технологія, яка має широке застосування на виробництві, у системі освіти та в побуті;
- **соціальний:** інформація є важливим чинником зміни якості життя, формується й утверджується суспільство знань, в якому головною умовою творчого розвитку людини і суспільства стає знання, отримане завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню працювати з нею;
- **економічний:** інформація є визначальним чинником економіки як ресурсу, послуг, товару, джерела додаткової вартості і створення нових форм зайнятості;
- **політичний:** свобода отримання та використання інформації стимулює формування політичного процесу, визначальними особливостями якого стають зростаюча участь населення в політичних процесах і можливості пошуку консенсусу між різними класами й соціальними групами;
- **культурний:** сприяння утвердженню глобального суспільства, в якому обмін інформацією не матиме ні часових, ні просторових, ні політичних кордонів; суспільства, яке, з одного боку, створює умови для взаємопроникнення культур, а з іншого – відкриває кожному етносу та співтовариству нові можливості для самореалізації.

Основні моделі становлення інформаційного суспільства

Формування інформаційного суспільства – загальний вектор розвитку глобального сучасного соціуму. Однак вибір шляхів, засобів і механізмів реалізації стратегій інформаційного розвитку залежить від особливостей технологічного і соціального розвитку країни, специфіки її соціально-економічних умов, національно-культурних особливостей.

Має сенс говорити про існування декількох основних моделей формування інформаційного суспільства, що реалізуються сьогодні:

- “**модель Силіконової долини**” – або американська модель – відкрите інформаційне суспільство, яке формується на ринкових засадах;
- “**сінгапурська модель**” – авторитарне інформаційне суспільство, що розвивається також на ринковому підґрунті;
- “**фінська модель**” – відкрите соціально-контрольоване інформаційне суспільство, що розвивається на базі суспільства добробуту.

Найбільш докладно ці моделі описані в дослідженнях відомого філософа та соціолога **М. Кастельса** та в дослідженнях, які він здійснив разом з фінським ученим **П. Хіманеном**.

Американська модель

Американська модель, або як її часто називають – “Модель Силіконової долини” заснована на використанні ринкових механізмів і орієнтована, передусім, на надання послуг населенню й бізнесу. Саме американська економічна модель, що зорієтована на пріоритеті приватної ініціативи, вважалася оптимальною для впровадження інформаційних технологій і пов'язаних з ними соціальних змін.

З кінця 90-х років ХХ ст. Силіконова долина приносить прибуток у 60 мільйонів доларів щодня. Але люди, пов'язані з високими технологіями, складають невеликий прошарок суспільства і мають неоднакові можливості. Вони живуть у своєму світі, поруч з яким знаходяться нетрі⁵. Третина людей у Долині повністю виключена з процесу соціального розвитку: живуть у бідності, навіть не розуміючи, що відбувається. Цей розподіл особливо видно за расами: афроамериканці більш ізольовані від високотехнологічного суспільства, ніж білі, для них єдиним способом вижити стають злочинність, розповсюдження наркотиків тощо. Формується дуже нестабільна модель суспільства, яке роздирається протиріччями. Силіконова долина викликає ненависть в антиглобалістів. То чи можна розглядати цю модель інформаційного розвитку як єдино можливе майбутнє, наскільки вона успішна із соціальної точки зору?

⁵ Така сама ситуація складається також в Індії, де розвиток високих технологій межує з нетрами.

Сінгапурська модель

“Сінгапурська модель” менш відома. Кастельс у порівняльній таблиці моделей інформаційного суспільства позначає такі її характеристики, як висока частка (58 %) високотехнологічної продукції в об’ємі експорту (у США – 32, а у Фінляндії 27 %), значний рівень розвитку електронної торгівлі, висока конкурентоздатність і ВВП на душу населення. При цьому важливими факторами сінгапурської моделі є істотне розшарування суспільства за рівнем добробуту і практично повна відсутність демократичних механізмів, високий рівень технологічного розвитку супроводжується державним авторитаризмом. Зокрема показник “свобода ЗМІ” (інтервал від 0 до 100, де 0 відповідає свободі ЗМІ) у Сінгапурі дорівнює 68, що в чотири рази перевищує цей показник у США (15), Фінляндії (14) і втричі показник розвинутих країн (19).

Фінська модель

Інтерес до Фінляндії як до одного з “інформаційних суспільств” обумовлений низкою міркувань: проявом у Фінляндії соціальних та інституціональних рис, що різко контрастують з американською моделлю і з досвідом азіатських країн; прагненням виявити роль держави добробуту в розвитку інформаційного суспільства та взаємин процесів глобалізації і національної ідентичності. Але головне у фінській моделі – поєднання інформаційного і соціального розвитку, орієнтація на соціальні потреби. Технологічне та економічне зростання – це тільки один з вимірів інформаційного суспільства. Зрештою людей хвилює, який рівень добробуту інформаційне суспільство може забезпечити своїм громадянам і які соціальні застосування можуть знайти новітні технології, підкреслюють Кастельс і Хіманен, аналізуючи особливості формування ІС у Фінляндії.

Міжнародні дослідження індексу технологічного розвитку ООН показують, що Фінляндія займає разом США і Сінгапуром перші місця. При порівнянні конкурентоздатності економік (індекс IMD) вони також на перших трьох місцях. Проте істотні розходження видні на соціальному рівні. Індекс соціальної несправедливості (співвідношення між доходами 20 % найбагатших і 20% найбідніших жителів) у Фінляндії складає лише 3,6 при майже втричі більших

показниках США (9,0) і Сінгапуру (9,6). Середній показник для передових країн складає 5,8, а інший світ показує ще більшу соціальну несправедливість (індекс дорівнює 13,5). У Фінляндії розвиток технологій інформаційного суспільства супроводжується стійким зниженням соціальної нерівності з 0,270 (1970 р.) до 0,204 (1990 р.). Але найбільш своєрідною рисою фінської моделі є поєднання високих темпів розвитку технологій інформаційного суспільства і держави добробуту. У Фінляндії кожен громадянин має можливість одержувати безкоштовну державну освіту, загальне медичне й соціальне страхування. Ця соціальна політика діє за могутньої підтримки всього суспільства.

Досвід Фінляндії руйнує досить укоріненний стереотип про нібито нерозривний взаємозв'язок ліберальної економіки, заснованої на невтручанні держави в діяльність корпорацій, і високим рівнем технологічного розвитку. Започаткований цією країною досвід успішної взаємодії держави, громадянського суспільства й бізнесу з переходу до нових інформаційних технологій, відкриває можливість іншої (порівняно з каліфорнійською та азіатською) більш збалансованої моделі ефективної інформаційної трансформації суспільства, що не роздирається соціальними конфліктами. У становленні «фінської моделі» вирішальну роль відіграло прагнення до рівності, соціальної справедливості, що розуміється як гарантування державою рівних можливостей для людей, які належать до різних соціальних груп.

Кастельс і Хіманен, аналізуючи досвід Фінляндії, доходять висновку, що інформаційне суспільство і «держави добробуту» (welfare state) не є антагоністами, більш того, успішне інформаційне суспільство – необхідна умова щедрої «держави добробуту». При цьому важливою умовою розвитку інформаційного суспільства, що ґрунтується на свободі ініціативи його учасників, є неавторитарний, відкритий, демократичний характер держави. За останню чверть століття фіни зуміли не тільки створити конкурентоздатну економіку на основі передових технологій і зрівнятися із США у продуктивності праці. Вони зуміли звести нанівець головний порок глобалізації – наростання соціальної нерівності. Не дивно, що фінська модель викликає жвавий інтерес у багатьох країнах, особливо в країнах колишнього СНД. Осмислення особливостей цієї моделі крізь призму соціально-економічного й політичного розвитку України, на наш погляд,

може стати в нагоді під час розробки стратегії й тактики трансформацій українського суспільства.

Для ефективного розвитку інформаційного суспільства необхідна конструктивна взаємодія трьох суб'єктів інформаційної трансформації: держави, бізнесу й суспільства. Саме загальне усвідомлення необхідності технологічних перетворень як умови консолідації суспільства для вирішення проблем соціального розвитку стало передумовою успіху Фінляндії. І це, на наш погляд, та проблема – формування необхідного „критичного” рівня усвідомлення українським суспільством необхідності рішучих кроків на шляху в глобальне інформаційне суспільство – на вирішення якої має бути спрямована діяльність державних і суспільних інститутів України. Необхідною передумовою її вирішення є насамперед зусилля українських вчених, державних і суспільних діячів з актуалізації проблем розвитку інформаційного суспільства; формування в суспільній свідомості розуміння сутності інформаційного суспільства, позитивних і негативних наслідків впровадження новітніх технологій у різні сфери життя суспільства, усвідомлення того, що інформаційні технології самі по собі ще не є гарантом національно ефективної соціальної трансформації суспільства.

Контрольні запитання та завдання

1. Які стадії розвитку суспільства Ви знаєте? Назвіть їх авторів та основні характеристики.
2. Що таке «інформаційне суспільство»? Назвіть основні ознаки інформаційного суспільства.
3. Які існують проблеми у визначенні інформаційного суспільства?
4. Що таке мережеве суспільство за М. Кастельсом?
5. Чим відрізняється суспільство знань від інформаційного суспільства?
6. Що таке технологічний детермінізм та яку роль він відіграв у розвитку концепції інформаційного суспільства?
7. Опишіть основні риси постіндустріального суспільства Д. Белла.
8. Що таке постіндустріальне суспільство? Коли воно виникає та чим характеризується?